

MAGYARORSZÁGI DIÁKOK EGYETEMJÁRÁSA AZ ÚJKORBAN 1–22.

(Könyvbemutató és recenzió)*

THE UNIVERSITY ATTENDANCE OF STUDENTS FROM HUNGARY IN THE MODERN AGE, 1–22 (BOOK PRESENTATION AND REVIEW). In this generically peculiar sort of writing, which is ACTUALLY a book review that grew out of the observations at an actual book presentation, is the introduction of an enterprise which is unique even by European standards. It is a series of books that has been in the making for twenty years under the leadership of Professor László Szögi. The primary objective of the project is to inventorize all those students in Hungary who – between the beginning of the 16th century and the beginning of the 20th century – pursued advanced studies abroad at some European university. The overview evaluates the unique volume of the enterprise, appreciates, without attempting to be complete, its most spectacular merits, outlines the possibilities of the utilization of the amassed data, and highlights, through personal experience, why this unique flow of books is so significant to the scholars of several areas of knowledge.

Tisztelt Hölgyeim és Uraim!

Nem lehet véletlen az, hogy a könyvbemutató szervezői éppen a Szögi László nevével fémjelzett, egyenesen védjegyezett hatalmas vállalkozás bemutatását tették a mai rendezvény élére. Talán úgy gondolták, hogy a huszonkét kötet bemutatásával „legyünk túl a nehezén.” Hogy ezt mennyire szó szerint kell venni, azt igazolják az asztalon fekvő kötetek, melyeket súlyuknál fogva sem lehetett könnyű itt felsorakoztatni.

Nehéz feladatomban tehát, hogy egy európai viszonylatban minden bizonnyal egyedülálló, bizonyos értelemben utolsó szakaszához érkezett vállalkozásra felhívjam a figyelmet. Természetesen az lenne a méltó, hogy a sorozat valamennyi kötetéről jelentőségének megfelelően szóljak, mintegy négy-öt percben, ami hozzávetőleg másfél órát tenne ki, s most mondhatnám, hogy helyezték kényelembe magukat, de nem teszem.

A kíméletes megfontolások alapján a rendelkezésemre bocsátott időkeret magától értetődően csak azt teszi lehetővé, hogy egyrészt néhány száraz tény felvillantásával érzékeltessem a vállalkozás nagyságát, a teljesség igénye nélkül méltassam és értékeljem legfontosabb erényeit, szóljak a felhalmozott adatok hasznosíthatóságáról és néhány személyes tapasztalatot is megemlítve érzékeltessem, miért is olyan fontos több tudományterület – talán néhány tucatnyi – kutatójának a vállalkozás, az asztalon fekvő könyvfolyam.

Azt is tudom persze, hogy igazából azoknak, akik évről évre nyomon követték a sorozat dagadását, esetleg türelmetlenül várták egy-egy kötet megjelenését, nem kellene bemutatni a sorozatot. De talán néhányan akadnak közöttünk, akiknek felkeltheti az

* A 2016. május 6-án, a Debreceni Egyetemen rendezett könyvbemutatón elhangzott méltatás, annak egyes fordulatait megőrző, szerkesztett és lábjegyzetekkel ellátott változata.

érdeklődését vagy legalább a tisztelő elismerését az a néhány gondolat, amit kifejtendő Önök elé léptem.¹

A száraz tények

A könyvsorozat² egy adattár. Egy olyan adattár, amely már jelenlegi, le nem zárt formájában is nem kevesebb mint 9200 oldalon, adatokat közöl csaknem ötszáz év olyan magyarországi személyeiről, akik életük egy bizonyos szakaszában külföldi egyetemeket, főiskolákat esetleg – különböző korszakokban eltérő elnevezésű és jellegű-közép vagy annál valamivel magasabb szintű iskolákat, nevezzük őket az egyszerűség kedvéért akadémiáknak, látogattak.

Bár kezdetben a Szögi László által kitűzött célok – mint említtem még – időben korlátozottabbak voltak, az asztalon fekvő nyomtatott kötetek adatai az 1526 és 1918 közötti külföldi egyetemjártak teljes személyi körét át kívánják fogni. (Megemlítendő

¹ Néhány korábbi méltatás és ismertetés: SASFI Csaba, *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban*, (1–5.), Korall 2 (2002/9), 251–255; KARÁDY VIKTOR, *Peregrinusok*, Iskolakultúra (2003/8), 139–140; SZABÓ András Péter, *Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban – egy nélkülözhetetlen adattár „korai korszak” szemmel*, Történelmi Szemle 56 (2014/1), 133–170.

² [1.] SZÖGI László, *Magyarországi diákok a Habsburg Birodalom egyetemlein I. 1790–1850*, Budapest, Szeged, 1994; [2.] KISS József Mihály, *Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen 1715–1789*, Budapest, 2000; [3.] SZÖGI László, *Magyarországi diákok svájci és hollandiai egyetemeken 1789–1919*, Budapest, 2000; [4.] MÉSZÁROS Andor, *Magyarországi diákok prágai egyetemeken 1850–1918*, Budapest, 2001; [5.] SZÖGI László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919*, Budapest, 2001; [6.] HEGYI Ádám, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1788 (1798)*, Budapest, 2003; [7.] SZÖGI László, KISS József Mihály, *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1849–1867*, Budapest, 2003; [8.] FAZEKAS István, *A Bécsi Pazmaneum magyarországi hallgatói 1623–1918 (1951)*, Budapest, 2003; [9.] SZÖGI László, *Magyarországi diákok lengyelországi és baltikumi egyetemeken és akadémiákon 1526–1788*, Budapest, 2003; [10.] PATYI Gábor, *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1890–1918*, Budapest, 2004; [11.] TAR Attila, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789*, Budapest, 2004; [12.] VARGA Júlia, *Magyarországi diákok a Habsburg birodalom kisebb egyetemlein és akadémiáin 1560–1789*, Budapest, 2004; [13.] KISSNÉ BOGNÁR Krisztina, *Magyarországi diákok a bécsi tanintézetekben 1526–1789*, Budapest, 2004; [14.] GÖMÖRI György, *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1526–1789*, Budapest, 2005; [15.] BOZZAY Réka, LADÁNYI Andor, *Magyarországi diákok holland egyetemeken 1595–1918*, Budapest, 2007; [16.] SZLAVIKOVSKY Beáta, *Magyarországi diákok itáliai egyetemeken I. rész 1526–1918*, Budapest, 2007; [17.] SZÖGI László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*, Budapest, 2011; [18.] ROBERT OFFNER, Hansgeorg VON KILLYEN, *A bécsi orvos-sebészeti József-Akadémia (Josephinum) magyarországi növendékei 1775–1874*, Budapest, 2013; [19.] SÁRKÖZI Gabriella, *Magyarországi diákok angol és skót egyetemeken 1789–1919*, Budapest, 2013; [20.] SZÖGI László, *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és akadémiákon 1789–1848*, Budapest, 2013; [21.] MÉSZÁROS Andor, SZÖGI László, VARGA Júlia, *Magyarországi diákok a Habsburg birodalom kisebb egyetemlein és akadémiáin 1789–1919*, Budapest, 2014; [22.] PATYI Gábor, SIMON Zsolt, SZABÓ Miklós, SZÖGI László, VARGA Júlia, *Magyarországi diákok bécsi egyetemeken és főiskolákon 1867–1890*, Budapest, 2015.

azonban, hogy egy szatellit-vállalkozás – a „*Magyarországi diákok a középkori egyetemeken*” –, vagyis egy címében más, de szellemiségében hasonló sorozat, a középkori egyetemjárás adatok újolagos és kiteljesített számbavételét is megcélozta).³

A sorozat(ok) megvalósításában részt vállaló munkatársak összesen 27 ország 248 egyetemének, főiskolájának és akadémiájának levéltári és könyvtári anyagát dolgozták fel (Szögi László töredelmesen bevallotta, hogy csak 26 ország 187 egyetemén és főiskoláján végzett kutatásokat.) Ez azt jelenti, hogy a teljességre törekedve minden ma nyomtatásban vagy kéziratos dokumentumban elérhető forrást törekedtek kiaknázni, és ezt a teljességet – a még megjelenés előtt álló köteteket is szem előtt tartva – megvalósultnak tekinthetjük, annál is inkább, hiszen természetesen a könyvváltozat mögött, annak alapjaként egy hatalmas számítógépes adatbázis áll.

Az adatbázisba minden olyan az adott korszakban külföldi egyetemet járt személy belekerült, aki a történeti Magyarországon született. Míg a középkori kötetekben (1525-ig) szerepelnek a Horvátországból vagy Szlavóniából származók is, 1526 után azonban csak a szűkebb Magyarországról és Erdélyből valók, a Duna-Dráva vonaltól délre fekvő területek viszont már nem (bár egyes kötetek tetek kísérletet ez irányú adatok fellistázása tekintetében is). A kutatás kereteinek ésszerű alapokat kereső alapkoncepció szerint a külföldön született magyarok nem kaptak helyet az adattárban, illetve olyan személyek sem, akik esetleg egyetemi tanulmányaik után telepedtek le a történeti Magyarországon. (Az utóbbiakra vonatkozó adatok összegyűjtése iránti igény szétfeszítette volna a munka kereteit. Az ilyen személyek tekintetében fordított kell legyen a sorrend: a magyarföldön nevet szerzett külföldi előtanulmányai csak perszónifikálva kutathatók.⁴ Természetesen azzal, hogy valamennyi Magyarországon [Erdélyben] született, s külföldön tanult személyre kiterjedt a kutatás, olyanok is látókörbe kerülhettek, akiknek utóbb nem jutott szerep a hazai művelődésben, illetve szakmai életben.⁵ Ebben az esetben azonban inkább elfogadható a „túlterjeszkedés,” mivel a

³ [1.] Tüskés Anna, *Magyarországi diákok a Bécsi Egyetemen 1365–1526*, Budapest, 2008; [2.] HARASZTI SZABÓ Péter, KELÉNYI Borbála, SZÖGI László, *Magyarországi diákok a Prágai és a Krakkói Egyetemen 1348–1526 I–II.*, Budapest [megjelenés előreláthatólag 2016]; [3.] HARASZTI SZABÓ Péter, KELÉNYI Borbála, SZÖGI László, *Magyarországi diákok itáliai, francia és német egyetemeken 1156–1526* [előké-születben].

⁴ A nyugat-magyarországi városokban több olyan jogász/hivatalnok családdal találkozhatunk például, akiknek őse külföldön született, s akadémiai végzettsége révén talált új hazát magának és leszármazot-tainak.

⁵ Egy érdekes ilyen jellegű példa Ivo Pfaff, későbbi bécsi jogászprofesszor esete, akit a bécsi egyetem hallgatói között regisztrálhatunk. Vö. PATYI, SIMON, SZABÓ, SZÖGI, VARGA, *i. m.*, 295. (nr. 4893). Apja, Lepold Pfaff, egy Nagyszébenben hivatalnokoskodó osztrák pénzügyi hivatalnok is született fiaként Bécsben tanult jogot, és ott is habilitált, s utána néhány évig a nagyszébeni jogakadémia tanára, majd évtizedeken keresztül a bécsi egyetem magánjogász tanára volt. Sebeni időszakában született fia, Ivo, aki azonban családjával együtt már öt évesen elkerült Erdélyből, majd szintén jogászprofesszor lett előbb Innsbruckban, Prágában, végül Grazban. Fiával ellentétben – érdekes módon – az idősebb Pfaff nem került bele az adattárba.

több adatban bizonyosan megtalálhatók a később itthon élők is, illetve kimutatható, hogy szülöttei révén mit adott a Kárpát-medence más európai vidékek kultúrájának.⁶⁾

Az adattárban (és így a már jórészt megjelent, 1526 utáni korszakokat felölelő kötetekben) – vagyis a középkorban tetten érhető hozzávetőleg 12 ezer *peregrinust* nem is számítva – mindösszesen csaknem 88 ezer beiratkozást tarthatunk nyilván. (A beiratkozások mögött megjelenő „természetes személyek” száma természetesen alacsonyabb, hiszen egy-egy vándordíák adott esetben több matrikulában is bejegyeztethette magát „külszülője” különböző állomáshelyein.)

A hatalmas adatmennyiség, mint említettük és láthatjuk, huszonkét kötetben materializálódott eddig. A kötetek csekély kivételtől eltekintve (mely kivételek eltűnnek majd a tervezett újabb egy-két kötet révén⁷⁾ szinte teljes Nyugat- és Közép-Európát lefedik.

Egy-egy kötet általában az egy, adott országba irányuló peregrinációt dolgozza fel. De ha nagy befogadó területről van szó, mint a Habsburg Birodalom vagy Németország, egy-egy időszakot fognak át a kötetetek:

- pusztán a bécsi tanintézetek (15) összesen nyolc kötetet [nr. 2, 7, 8, 10, 13, 18, 20, 22.] vesznek igénybe, igaz, ezek közül az első, a bécsi egyetem korai korszaki beiratkozásait tartalmazó kötet [nr. 2.] beépítésre került egy későbbi kötetbe;
- külön kötetek (2) foglalkoznak a Habsburg-birodalom Bécsnél kisebb jelentőségű iskolai városaival, amelyből hét jöhetett számításba [nr. 12, 21.];
- a német birodalom iskoláiba (szám szerint összesen 87-be) irányuló peregrináció ötszáz évét mindössze három kötet fogja át [nr. 5, 11, 17.], de ezek közül kettő – ahogy mondani szokás „jelentősen rövidebb ágylábak kiegyensúlyozására vagy súlyos testi sértés okozására is” alkalmas lenne;
- Nagy-Britanniát (21 intézmény) két kötet [nr. 14, 19.] tárgyalja,
- míg Németalföldet (8 intézmény) szintén két kötet [nr. 3, 15.] érinti, igaz, az utóbb született teljes mértékben kiváltja, a korábbi kísérletet;
- hasonló újabb feldolgozást kap a Svájcba (9 intézmény) irányuló peregrináció, amely korábbi két kötet adatait is magába olvasztja [nr. 3, 6. és 23.];
- az itáliai egyetemek (17) adatait egy kötet foglalja össze [nr. 16.].

⁶⁾ A vallási üldözések elől elmenekült vagy haza nem tért „exuláns” *peregrinusok* mellett számosan egyéni karriercélokat követve, vagy családi kapcsolatokat szöve ragadtak meg Európa különböző városaiban, egyetemein. Jogász példaként említsük meg először a Szepes megyei Matthias Christophorit, aki a 17. század második felében Wittenbergbe nősülvén ott városi tanácsosi rangot nyert. Vö. SZÖGI, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700, i. m.*, 195. (nr. 1845.); Ugyanígy megemlíthető a pozsonyi családból származó Johannes Christophorus Thill, aki altdorfi, jénai és lipcsei tanulmányok után Regensburgban töltött be fontos hivatali állásokat. Vö. uo., 80. (nr. 164), 156. (nr. 1219), 207. (nr. 2050).

⁷⁾ [23.] HEGYI Ádám, SZÖGI László, *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és akadémiákon 1526–1919*, Budapest, [megjelenés előreláthatólag 2016]; [24.] SZÖGI László, VARGA Júlia, *Magyarországi diákok francia, belga, szerb és román egyetemeken és főiskolákon 1526–1919* [előkészületben].

Ha a kötetek által felsorakoztatott adatok mennyiségét nézzük, a két véglelet a következőképpen alakul: A legadatdúsabb kötetben Szögi László nem kevesebb mint 14 ezer beiratkozást listáz fel (németországi egyetemjárás 1789 és 1919 között) [nr. 3.], míg a 19. századi angliai peregrinációt feldolgozó kötetben „csak” 500 beiratkozást konstatálhatunk [nr. 19.], bár itt meg kell említenünk a nehezített forráshelyzetet is.

Természetesen jelen keretek között nincs időnk elmélyedni a számszerű adatok elemzésében, ez azon tanulmányok feladata lehet, amelyek éppen az adatbázisra épülhettek és épülnek a jövőben. Azonban a méretek érzékeltetésére legyen annyi elég, hogy az 1526–1800 közötti időszakra 27 500, míg a I. világháború végéig kinyújtott 19. századra pedig több mint 60 ezer magyarországi születésű vándordiókkal számolhatunk.

Méltatás

Miután egészen elnagyolt módon érzékeltettem a vállalkozás méreteit, itt lehet helye néhány méltató és értékelő gondolatnak, természetesen továbbra is szem előtt tartva a bemutatási célzatot.

A szakemberek számára egyértelmű, hogy Szögi vállalkozásának több mint 20 évvel ezelőtti megindulásával paradigmaváltás következett be a bő kétévszázados hazai peregrináció-kutatásban.

A kezdetektől elsősorban egyháztörténeti, később egyre inkább művelődéstörténeti kontextusban folyó kutatások a matrikula-kéziratok feltárásával tulajdonképpen már a 19. század első felében megkezdődtek. A törekvések megerősödését a 19. század végén a protestáns egyháztörténészek munkálkodása jelentette, akik esetlegesen kezdték kigyűjteni (és szétszórtan egyházi, iskolai és egyesületi folyóiratokban megjelenteni) a magyarországi tanulók beiratkozási adatait elsősorban a német egyetemi anyakönyvekből, mely folyamatot megkönnyítette, hogy a 19. és 20. század fordulója táján a német egyetemek nagy számban kezdték nyomtatásban megjelentetni saját középkori és korájukori anyakönyveiket. Ugyanebben az időszakban az ilyen jellegű publikációk szinte áttekinthetetlen halmaza mellett, több nagyobb lélegzetű vállalkozás (pl. Ábel Jenő *„Magyarországi tanulók külföldön”* című sorozata⁸ vagy Veress Endre itáliai kötetei⁹) is megindult, azonban ezek nem állhattak össze szerves egésszé, csak a jéghegy csúcsát, visszanézve tulajdonképpen a különböző megközelítési lehetőségek szondázását jelenthették.

⁸ *Magyarországi tanulók a jénai egyetemen*, szerk. MOKOS Gyula, Budapest, 1890; *Magyarországi tanulók a bécsi egyetemen*, szerk. SCHRAUF Károly, Budapest, 1892; *Regestrum Bursae Hungarorum Cracoviensis: A krakkói magyar tanulók-háza lakóinak jegyzéke 1493–1558*, szerk. Uő, Budapest, 1893; *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453–1630-ig*, szerk. Uő, Budapest, 1902.

⁹ VERESS Endre, *A paduai egyetem magyarországi tanulóinak anyakönyve és iratai (1264–1864)*, Budapest, Kolozsvár, 1915.; Uő, *Matricula et acta alumnorum collegii Germanici et Hungarici ex Regno Hungariae oriundorum, I. Matricula (1559–1917)*, Budapest, 1917; Uő, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai (1221–1864)*, Budapest, 1941.

A múlt század '60-as '70-es éveiiig maradt a személyes érdeklődéseken és lehetőségeken alapuló, egy-egy egyetem külföldi forrásbázisához kötődő egyedi közlések lehetősége. A '80-as évektől több peregrinációs-tematikájú könyv- és füzetorozattal jelentkező szegedi irodalomtörténészek (a Herepei János nyomdokain haladó Keserű Bálint és tanítványai) elsősorban forrásközlések révén szolgálták az egyetemjárás történetének feltárását,¹⁰ s inkább az egyedi, művelődéstörténeti vonatkozások kerültek náluk előtérbe.

Szögi László '90-es években szárba szökkenő, későbbi vállalkozásához leginkább az erdélyi peregrináció-kutatás két jeles képviselőjének, Tonk Sándornak és Szabó Miklósnak a törekvései álltak legközelebb,¹¹ akik elsőként közelítettek a makro-jelenségek és -folyamatok iránti fokozott érdeklődéssel és statisztikai módszerekkel az általuk ki-gyűjtött, erdélyi egyetemjárással kapcsolatos adatok felé. Nem véletlen talán, hogy az utolsó különálló erdélyi kötet már Szögi László közreműködésével látott napvilágot közvetlenül az ezredforduló előtt.¹²

Az említett paradigmaváltást az jelentette, hogy a fáradságos munkával összegyűjtött adatok mellett, hogy alapbázisául szolgálhatnak egyedi kutatásoknak is, elsősorban statisztikai elemzés után kiáltanak. Ezek az elemzések mindig is helyet kapnak az egyes kötetek bevezető tanulmányaiban.

Az adatok ilyen megközelítésű elemzése az évek során megjelenő – az adattárra épülő – publikációkban egyre teljesebb képet adhatott a „hosszú 19. század” (1789–1918), illetve az azt megelőző, Moháccsal kezdődő és hozzávetőleg II. József uralmával végződő, magyar korújkor egyetemjárási tendenciáiról.

Ahogy a sorozat első köteteiből kitűnik, az induláskor elsősorban a hosszú 19. század egyetemjárásának feltárását tűzte ki célul a később hatalmassá váló vállalkozás spiritusz rektora, és a mainál jóval kisebb kötettségben gondolkodott. A vállalkozás újszerűségét az is adta, hogy míg korábban elsősorban a korai újkor egyetemjárására koncentráltak az adatgyűjtések és a művelődés- és irodalomtörténeti feldolgozások is, a 19. század egyetemjárása iránt mindaddig igencsak kevés érdeklődés mutatkozott.

Az idő múlásával azonban (tulajdonképpen az első öt kötet megjelenése után) az időbeli dimenzió megváltozott: a korújkori kulturális folyamatok hazai kutatóknak szerencséjére és meglegedésére – valószínűleg a lehetőségek és a munkára fogható kollégák bővülésével – az adatok gyűjtése során elkezdtek visszanyúlni egészen a Mohácsi

¹⁰ Az általuk indított két sorozat peregrinációtörténeti kötetei: *Peregrinatio Hungarorum I–IX*, Szeged, 1988–1991; *Fontes Rerum Scholasticarum I–IV*, Szeged, 1989–1992.

¹¹ TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban (1520-ig)*, Bukarest, 1979; SZABÓ Miklós, TONK Sándor, *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700* (*Fontes rerum scholasticarum* 4.), Szeged, 1992.

¹² SZABÓ Miklós, SZÖGI László, *Erdélyi peregrinusok: Erdélyi diákok európai egyetemeken 1701–1849*, Marosvásárhely, 1998. Megjegyzendő, hogy az erdélyi sorozat is a közelmúltban került lezárásra a 19. század második felére és a 20. század elejére vonatkozó adatok közzétételével. Vö. SZABÓ Miklós, SIMON Zsolt, SZÖGI László, *Erdélyiek külföldi egyetemjárása 1849–1919 között, 1–2.*, Marosvásárhely, 2014.

vészig. S így az asztalon fekvő sorozat 22 kötetéből 11 már vagy csak koraiújkori adatokat tesz hozzáférhetővé, vagy egy kötetben hozza azokat a 19. századra vonatkozó adatokkal [nr. 2, 6, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17.].

Kötetek értékelése során talán célszerű lehet a korábban említett két korszakkal foglalkozó kötetek bizonyos külön értékelése, elsősorban azért, mert a fő forrásul szolgáló egyetemi anyakönyvek felépítése (és így a kiaknázható adatok jellege is) jelentősen eltért egymástól a koraiújkorban és a 19. században.

A 19. századdal foglalkozó kötetekben az adatbázis mezőit az anyakönyvek felépítése adja meg, ennek megfelelően ideális esetben a diák nevén és születési helyén kívül feltünteti a szülő foglalkozását, társadalmi rangját, a felekezeti hovatartozást, a nemzetiséget, a beiratkozás idejét, a látogatott egyetemi kart, illetve a látogatott intézmények nevét, a tanulmányok időtartamát és az esetleges fokozatszerzést.

Az adatok forrását erre a korszakra alapelszerűen és az esetek többségében az egyetemi, főiskolai anyakönyvek (matrikulák, törzskönyvek stb.) jelentik, amelyek pontos megnevezése és jelzete, továbbá a vonatkozó szakirodalom, az egyes egyetemek vagy főiskolák adatsorai előtt található az adattári részekben. Amennyiben ezek, a különböző felsőoktatási intézmények diákjainak regisztrációját szolgáló dokumentumok megsemmisültek, hiányosak, vagy egyéb okból nem voltak elérhetőek, más, azokat pótló, alternatív források kerültek felhasználásra: korabeli nyomtatott vagy utóbb forráskiadványként megjelentetett hallgatói névsorok, a diákokra vonatkozó személyi akták, távozási bizonyítványok stb.

A koraiújkori kötetekben – szükségszerűen – kevesebb adatot találunk az egyes *peregrinusok*ról, általában csak a név, származási hely, a beiratkozás, a kiválás adatai, a látogatott egyetem felsorolása és a matrikulában megtalálható megjegyzések képezik egy-egy „rekord” tartalmát. Egy-két kötetben egyéb prozopográfiai adat is közlésre kerül, például a disputálás ténye. Ez az esetleges „adattöbblet” abból adódhat, hogy míg a koraiújkori adatok bázisát elsősorban kiadott és kiadatlan anyakönyvek adják, alapkoncepciójában az egyetemjárás egyéb forrásait (levelek, naplók, disputatiók-dissertatiók) nem vették figyelembe, de néhány munkatárs – a kínálkozó lehetőségeket megragadván – túlterjeszkedett ezen.

A kiadványok alapszerkezete standardizált, akár koraiújkori akár újkorai kötetről van szó: minden kötet elején hosszabb-rövidebb bevezetőt talál az olvasó az adott peregrinációs irány tendenciáiról: először a kérdéskör szakirodalmának főbb megállapításai és eredményei foglaltatnak össze, utalva természetesen a kutatások előzményeire is. Ezután az illető ország felsőoktatási hálózatának intézménytörténeti ismertetése következik, majd az adott földrajzi területen vagy intézményben tanult magyarországi diákság statisztikai jellemzőit ismerheti meg az olvasó táblázatok és grafikonok segítségével. Elsőként általában a létszámok időbeli alakulása, majd az egyes intézmények közötti, illetve a képzési szakirányok szerinti összesített megoszlások és arányszámok felvillantása és elemzése következik, végül a felekezeti, területi és társadalmi származás adatait mutatják be a bevezető tanulmányok.

Ezt követi minden kötetben az – mint láttuk – általában terjedelmes adattár. Az egyes intézmények anyagát irodalom- és forrásjegyzék vezeti be, amelyet bizonyos esetekben (lásd a holland kötet, nr. 15.) rövid iskolatörténeti összefoglaló is kiegészíthet. Az adattári alfejezeteken (iskolákon) belül időrendben követik egymást a beiratkozások. A köteteket a személyneveknek az egyes rekordokra (beiratkozásokra) utaló mutatója, illetve a diákok születési (származási) helyének mutatója zárja.

Hasznosítás 1.

Néhány gondolat az adattár felhasználási lehetőségeiről. A két legtermészetesebb – és mondhatjuk hazai vonatkozása – az eredmények hasznosításának az lehet, hogy az adatok segíthetnek egyes személyek külföldön folytatott tanulmányainak felderítésében és meghatározásában akár a korai, akár a későbbi újkor tekintetében. Másodsorban – tömegében kezelve az adatokat – a külföldi egyetemeken és főiskolákon tanuló elit kutatásában is jelentős előrelépésre számíthatunk az adatok segítségével, különösen a hosszú 19. század tekintetében. A számszerűsített megközelítések segítséget nyújthatnak annak feltárásában, hogy a külföldi (földrajzi területenként bontva vizsgált) egyetemeknek és főiskoláknak milyen szerepük volt a magyarországi tudományos, politikai, kulturális, felekezeti, gazdasági vagy akár katonai elit kiképzésében. Az adatok által megnyitott összehasonlítási lehetőségek „elképzelhetően” új fejezetet nyitnak a magyar társadalomtörténet vonatkozó területein (Karády).¹³

De a külföld számára is érdekesek lehetnek az adatok, hiszen adott „játéktéren”, mondjuk a németországi egyetemjárás tekintetében összehasonlíthatóvá tehetőek más nemzetek német egyetemeken megjelent hallgatóinak makro-adataival a mi adataink, vagy a Magyarországról jövők adatait a különböző célterületek vonatkozásában is össze lehet vetni, és ezáltal az adott célország vagy intézmény korabeli jelentőségére és jellemzőire – az ottani egyetemtörténeti kutatások számára is hasznos – következtetéseket levonni.

A kötetekben felhalmozott adatok erre minden reményt megadnak, de tudjuk, hogy egy hatalmas számítógépes adatbázis áll a háttérben. A hazai és a külföldi érdeklődők is csak remélni tudják, hogy az adatok a modern kor igényeinek megfelelően kutatható formában mielőbb hálózaton nyilvánosságot kaphatnak.¹⁴ Reméljük, lesznek szponzorok, akik nemcsak a nyomtatott papír súlyának és állandóságának hisznek, hanem korunk kívánalmait is szem előtt tartják.

¹³ KARÁDY, *i. m.*, 140.

¹⁴ Ennek érdekében Szögi László kezdeményezte egy országos adatbázis (*Repertorium Academicum Hungariae*) kiépítését, amely a magyarországi születésű bármely hazai és külföldi felsőoktatási intézményben tanult személyek tanulmányi és életpálya-adatainak egységesített elektronikus adattáraként szolgálhatna, s amelybe a külföldön peregrináló magyarországi hallgatókról az 1100–1918 közötti, a belföldi tanulmányokról pedig az 1580–1850 közötti évekből kerülhetnének be adatok.

Ezzel kapcsolatban csak egyetlen kósza reményemet fejezném ki: mivel tudjuk, hogy az adatbázis még nem minden forrást aknázott ki, remélem, megvalósítható lesz, hogy – természetesen irányított és ellenőrzött formában – az érdeklődő szakértől maguk is hozzájárulhassanak az – reméljük, hamarosan elérhető – adatbázis adatainak bővítéséhez. Már csak az erőforrások jobb kihasználása okán is megfontolandónak érzem a kérdést.

Hasznosítás 2.

És végül néhány szó arról, hogy került Pilátus (vagyis egy jogász) a Credo-ba, miért ajánlhatja fel esetleg fennebb említett szolgálatait az adatbázis tökéletesítésben.

Mivel éppen a napokban kaptam jubileumi jutalmat, rá kellett jönnöm, hogy tulajdonképpen már 30 éve foglalkozom azzal a jogi kultúrtörténetünk számára fontos, jogrendszerünk európai gyökerei feltárása tekintetében immanens jelentőségű kérdéssel, hogy volt-e a 16–18. századi Magyarországon a jogászoknak egy olyan, többé-kevésbé állandóan képviselt rétege, amely ismeretei, képzettsége, jogi műveltsége alapján hordozója lehetett, vagy lehetett volna az Európa más részein a 15. századtól váltakozó eredményességgel lejátszódó jogi recepciók folyamatnak, vagyis a *ius commune* magyarországi elterjedésének?

Ezen kérdés megválaszolásához elengedhetetlen volt a nyugat-európai egyetemek magyarországi látogatói között joghallgatóként feltüntetettek felkutatása, a „*peregrinatio academica juridica*” résztvevőiről fellelhető – egyetemi tartózkodásukkal, tanulmányaikkal kapcsolatos – adatok vizsgálata, melynek megvalósításához – mint azt felismertem – elsődleges feladatként a joghallgató *peregrinusokról* rendelkezésre álló nyomtatott anyag, vagyis a matrikulák, emlékkönyvek, levelezések elemzését, és a nyugat-európai jogoktatással kapcsolatba került hazánkfiairól szóló adalékok mind teljesebb körű összegyűjtését, vagyis egy adattár összeállítását kellett megvalósítani.

Nosztalgiaival gondolok azokra az időkre, midőn mindösszesen két nyamvadt bibliográfiával (A magyar irodalomtörténet bibliográfiája I. kötetében található listával¹⁵ és Herepei János „*Külsőországokbeli akadémiák magyarországi hallgatói*” című pároldalas listájával¹⁶) a kezemben keringtem a hazai nagyobb könyvtárak (OSzK, MTA, Miskolc, Sárospatak és Debrecen) katalógusai körül, hogy fáradtságos munkával kigyűjtsem a „szórvány”-adatokat.

Egyszerűbbé vált aztán, amikor olyan kutatóhelyre kerültem, ahol legalább a német és más országok egyetemeinek koraujkori matrikulái kinyomtatott formában fellelhetők voltak. De mennyivel könnyebb lett volna, ha már akkor rendelkezésemre áll ez a

¹⁵ STOLL Béla, VARGA Imre, V. KOVÁCS Sándor, *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1772-ig*, Budapest, 1972 (A magyar irodalomtörténet bibliográfiája 1.), 101–110.

¹⁶ HEREPEI János, *Külsőországokbeli akadémiák magyarországi hallgatói (Bibliográfia)* = Művelődési törekvések a század második felében: Herepei János cikkei, szerk. KESERŰ Bálint, Budapest, Szeged, 1971, (Adattár XVII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez 3.), 441–452.

22 (s rövidesen 24) kötet, még akkor is, ha engem szorosabban csak az 1789-ig terjedő évek érdekelnek.

A három évtizede építgetett privát adatbázisom – melyet az 1520 és 1780 között nyugat-európai egyetemeken jogot hallgató magyarországi és erdélyi *peregrinusok*ról vezetek – kiértékelése révén reméltem, és talán még mindig remélek általános képet nyerni a joghallgatók területi és szociális származásáról, konfessionális megosztottságáról, előképzettségéről, átlagos életkoráról, valamint az egyetemi idejük általános jellegzetességeiről (a joghallgatók aránya a *peregrinusok* között, egyetemválasztás és egyetemváltás, tanulmányi előremenetel) továbbá az egyetem utáni karriertendenciákról.

Ezen saját adatbázis ma már/vagy még csak hozzávetőleg 1000 tételt számlál, és természetesen verifikálhatóvá és kiegészíthetővé lett az előttünk fekvő sorozat vonatkozó köteteivel. (De az is megjegyzendő, hogy sok olyan névvel rendelkezem, akik viselőjét nem lehetne a sorozat alapján joghallgatóként azonosítani. Ezért szólok én is az esetleges további források bevonása mellett az elektronikus adattár bővítése során.¹⁷)

Ugyanis már az egyetemi források rövid tanulmányozása után világossá vált, hogy adattáram sohasem lehet teljes. A bennfentesek számára ma is nyilvánvaló, hogy a rendelkezésre álló források alapján nem lehetséges a 16–18. században külföldi egyetemeken tanult valamennyi magyarországi származású joghallgatóinak (vagy bármilyen szak látogatóinak) a felleltározása. A nyomtatott és könnyebben hozzáférhető kéziratos források jó része alkalmatlan arra, hogy megállapítható legyen belőlük az egyes hallgatók által választott tanulmányi szak, tehát az, hogy a négy klasszikus kar közül melyik előadásait hallgatta a korai újkorban. Példának okáért a magyarországiak egyetemjárásában igen fontos szerepet betöltő, az újkori magyar értelmiség fő oktatási intézményei közé tartozó wittenbergi, jénai és bécsi egyetemek matrikuláiban (a koraujkor századaiban egyáltalán vagy bizonyos korszakokban) hiába keressük a választott szak megjelölését, de a korabeli nyugat-európai egyetemek nagy része tekintetében is fennáll ez a nehézség.¹⁸ Ritka szerencse, ha ez alól kivételt találunk (Straßburg, Leiden, Padova).

¹⁷ Hasonlóan SZABÓ András Péter, *i. m.*, 169–170.

¹⁸ Jogtörténeti szempontból itt kell felemlítenünk azt az egyetlen nagyobb bizonytalanságot, amelyben a sorozat egyik fontos kötete, a Tar Attila által összeállított *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1694–1789* című kötet lipcei egyetemi névsort felleltározó része hagyja a kutatót. Az említett listában ugyanis a 17. század végén feltűnően sok joghallgatóként megjelölt *peregrinussal* találkozhatunk. Ellenőrizve az egyedüli forrásként megadott matrikulát (*Die jüngere Matrikel der Universität Leipzig 1559–1809: Die Immatrikulationen vom Wintersemester 1559 bis zum Sommersemester 1634*, Leipzig, 1909.) nem látom igazoltnak, hogy valamennyi joghallgatóként feltüntetett személy valóban a jogi karra iratkozott volna. Feltételezhetnénk, hogy az összeállítót a névjegyzékben az egyes *peregrinusok*nál feltüntetett „*dep. et iur.*” megjegyzés indította arra, hogy joghallgatóként azonosítsa be egyeseket. Ugyanakkor nem mindenkit sorol be a joghallgatók közé, akinek neve mellett ilyen megjegyzést találhatunk. Sőt vannak olyan *peregrinusok* is, akiknél nem szerepel az említett megjegyzés, és mégis joghallgatóként szerepelnek a jegyzékben. Más forrás pedig nincs megadva, ami alapján verifikálhatnánk a megkülönböztetés okát. Ezen adatok jelentős részét aztán Szógi László vonatkozó kötete változtatás nélkül átvenni látszik, igaz ő egyéb – meg nem nevezett másodlagos – forrásokra is utal. Vö. SZÓGI László, *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és akadémiákon 1526–1700*, Budapest, 2011.

Világos, hogy ezen okok miatt az adattár mindig is torzítani fog negatív irányban, nem lehet teljes, és kérdés, hogy valaha is teljessé tehető-e, illetve, hogy ezen „nem teljesség” miatt alapja lehet-e általános következtetéseknek?

De hát ezek az én saját nehézségeim, melyeken még egy olyan kiváló sorozat sem segíthet mindig, mint az előttünk fekvő és általam nem kellően méltatható sorozat.

És tényleg végszóként: A huszonkét (valamint *in spe* további két) kötet, illetve a kapcsolódó szatellit vállalkozások folyama nemcsak a sorozat szerkesztőjének hatalmas munkabírását mutatja, hanem mindenképpen azt is, hogy Szögi László párját ritkító menedzseri képességekkel és szervezőkészséggel van megáldva. Hiszen egy ilyen ezer oldalakban megtestesülő vállalkozás megvalósításához mindenekelőtt a Montecuccoli által említett három dologra van szükség (és mint tudjuk azok közül is legfontosabb a pénz). És valószínűleg valamennyien, akik itt ülünk, tudjuk és sejtjük, hogy a magyar tudományosságban, különösen a szellemtudományok területén, milyen nehézségekkel járhatott ilyen mennyiségű pénz előteremtése, „összetalapozása.”¹⁹ Másrészt csak a könyvek címlapján 17 kolléga jelenik meg, s sejthető, hogy rajtuk kívül még számos segítő is részt vett és vesz a nagy munkában. Őket is irányítani és menedzselni kellett és kell.

Csak gratulálhatunk, és sok erőt a folytatáshoz!

P. Szabó Béla

---

¹⁹ Meglepő módon a vállalkozást anyagilag támogatta az elmúlt évtizedek szinte valamennyi kultusz-kormányzata. Az egyes kötetek támogatóinak nyomon követése már maga is kordokumentum jelleggel bír, ugyanakkor mutatja, hogy a sorozat szerkesztője mindenkor el tudta fogadtatni, hogy itt valóban egy nemzeti érdekű, nagy horderejű művelődéstörténeti vállalkozásról van szó.